AUTOBIOGRAFIJA OSMAN-AGE IZ TEMIŠVARA KAO IZVOR ZA HRVATSKU POVIJEST

DINO MUJADŽEVIĆ

Uvod

Iako narativnih izvora za povijest hrvatskih krajeva pod osmanskom vlašću ima dosta,[1] veliki broj njih su izvori zapadne, kršćanske provinijencije.[2] Osmanski narativni izvori (prvenstveno kronike i putopisi) većinom obrađuju ratne pohode,[3] a oni osmanski narativni izvori nastali u *eyaletu* Bosna, koji toliko opširno govore o socijalnim problemima i svakodnevnici osmanske Bosne 18. stoljeća,[4] još uvijek su malobrojni za vrijeme osmanske vlasti na teritoriju današnje Hrvatske tj. u 16. i 17. stoljeću, a ako postoje govore malo o našim krajevima. *Seyâhâtnâme* Evlije Čelebije (tur. Evliyâ Çelebi), putopisno djelo iz druge polovice 17. stoljeća, čija V.,VI. i VII. knjiga govori opširno o hrvatskim i bosanskim krajevima,[5] predstavlja važan izuzetak jer donosi obilje podataka o stanovništvu, gospodarskom i kulturnom stanju krajeva kroz koje je prošao. No tek se u najnovije vrijeme njegovi podaci prihvaćaju i revaloriziraju.[6] Odlomak iz djela *Künhü 'l-ahbâr* poznatog

1) Nenad Moačanin, *Turska Hrvatska*. Zagreb, 1999, str. 11.

2) Posebno treba spomenuti *Itinerarium* Bendikta Kuripešića iz 1530., opis puta u Istanbul jednog habsburškog poslanstva (Benidikt Kuripešić, *Itinerarium der Gesandschaft Koening Ferdinand I. von Ungarn nach Konstantinopel 1530*. Bochum, 1983.). O brojnim crkvenim narativnim izvorima (posebno apostolskim vizitacijama) v. Josip Buturac, *Katolička crkva u Slavoniji za turskoga vladanja*. Zagreb. 1970. i Karlo Jurišić, *Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*. Zagreb, 1972.

3) Dobar primjer takvih izvora su osmanske kronike koje govore o sisačkoj bitci. usp. Nenad Moačanin, "Neki problemi tumačenja izvora u vezi s bitkom kod Siska 1593.", u: *Sisačka bitka 1593*. Sisak, 1993., str. 125-130. Za osmanske vojne pohode druge polovice 15. stoljeća u Hrvatskoj v. Ibn Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman VII. Defter*. Ankara, 1991.

4) Za svakodnevicu malih ljudi u i lokalne događaje u Sarajevu nezaobilazno je istaknuti ljetopis Mule Mustafe Bašeskije (Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis*, Sarajevo, 1968.) s kraja 18. i početka 19. stoljeća. Bez premca su autorove crtice o preminulim Sarajlijama, naime za svaku bi godinu Bašeskija sastavljao popis umrlih iz njegovog grada i opisao ih kratko. Tako nam je omogućio da doista osjetimo kakav je bio život običnog čovjeka tog vremena.

5) Odlomci iz Čelebijinog djela o prostoru bivše Jugoslavije prevedeni su u Evlija Čelebi, *Putopis*, Sarajevo, 1979. pr. H. Šabanović.

6) Moačanin, nav.dj., str. 12

osmanskog pisca Mustafe Alija, koji je kao tajnik bosankog namjesnika boravio u Požegi i ostavio vrlo zanimljive obavijesti o požeškom moćniku Hadži Mehmet-agi i životu u tom gradu,[7] te odlomak iz djela "Savjeti sultanima"[8] istog autora kao narativni izvor o kliškom sandžakbegu Ferhatu Sokoloviću, ubrajaju se također u rijetke opširnije, "mirnodopske", narativne izvore o hrvatskim krajevima pod osmanskom vlašću.

Narativni te drugi osmanski i kršćanski izvori tog vremena, koncetrirani prečesto na opise znamenitih ljudi svjetovnog i duhovnog života, rijetko nam dopuštaju da rekonstruiramo način života i mentalitet "malog", prosječnog čovjeka hrvatskih i susjednih područja pod osmanskom vlašću, bilo kršćana, bilo muslimana. Na kršćanskom Zapadu pojavili su se ipak već u 15. stoljeću autobiografski spisi osoba koji su opisujući svoju sudbinu u osmanskom zarobljeništvu ostavljali neke važne informacije o osmanskim i balkanskim političkim prilikama, o ustrojstvu Osmanskog Carstva, zatim o društvenoj i kulturnoj klimi, ali i o ljudskoj svakodnevici na tim područjima. Zarobljeništvo i ropstvo u Osmanskom Carstvu te povratak u kršćanske zemlje postao je i važan književni motiv koji je primjerice iskoristio Hanibal Lucić u svojoj "Robinji". Sjećanja Konstantina sina Mihajla iz Ostrovice[9] prvi su primjer takovog autobiografskog narativnog izvora koji u sebi sadrži opis ustrojstva Carstva, vjerske običaje ali i pojedinosti iz autorova života u vrijeme Mehmeda II i Bajazida II. Nikola Matija Iljanović doživio je također sličnu sudbinu pavši u zarobljeništvo "in primo juventutis flore" i dopavši ropske službe u istanbulskom Saraju gdje je služio 18 godina, te je napisao vrativši se u habsburške zemlje u nas malo poznati spis "Relatio status Ottomanicae domus" o uređenju i stanju Osmanskog Carstva[10]. Mladi i obrazovani građanin Bologne Luigi Ferdinando Marsigli[11] našao se na samom početku Velikog rata (1683-1684.) u osmanskim rukama kao zarobljenik i postavši rob dvojice braće iz Rame kod Mostara bio spašen od sigurne smrti. Spasivši se iz nezavidne situacije otkupom, pristupio je ubrzo zatim habsburškoj vojsci. U svojoj je oporuci, autobiografiji i drugoj neobjavljenoj ostavštini ostavio veći broj zapažanja o našim krajevima i svojoj zamalo nesretnoj pustolovini.

U osmanskoj književnosti prije razdoblja reformi i pozapadnjačenja, *Tanzimâta,* baš kao i u drugim književnostima islamske civilizacije, autobiografija i memoaristika su izuzetno rijetke književne vrste. Međutim o postojanju autobiografskih spisao obavještava nas pisac jednog od najpoznatijih osmanskih književnih leksikona iz 16. stoljeća (tur. tezkire) *Meşairü'ş-Şuara, Atýk Çelebi,* koji navodi izvjesnog Esirija (tur. Esîrî) koji je pavši u kršćansko zarobljeništvo i vrativši se sretno kući ostavio o tome sada već izgubljeni zapis. Iz 17. stoljeća sačuvala se autobiografija Sergüzeşt-i Esîr-i Malta autora Mecnunzâde Kadý Mustafe, u kojoj je autor u klasičnom osmanskom stihu opisao svoje dvogodišnje zarobljeništvo na Malti.[12] Ipak najzanimljivije i najopsežnije takvo osmansko književno djelo,

7) Mustafâ 'Ali, *Künhü 'l-ahbâr,* Istanbul, knjiţnica Nuruosmaniye 3409, fol. 37r-38r [Sülcymân, 25. vaqi'a, Appendix] Ovo djelo je nedavno prevedeno na engelski jezik no ne raspolažem podacima o tom prvom izdanju

8) *Mustafa 'Ali's Counsel for Sultans of 1581 (part 1).* Wien, 1979 (Andreas Tietze).

9) v. Konstantin Mihailović iz Ostrovice, *Janičarove uspomene ili Turska hronika.* Beograd, 1966.

10) Nicolaus Matthias de Illyanovich, *Relatio status Ottomanicae domus, quae officialium constitutionem serviendique conditionem concernit.* Viennae. 1679.

11) Opširnije o njemu v. Luigi Ferdinando Marsigli, *Bosna, Hrvatska, Hercegovina: zemljovidi, vedute, crteži i zabilješke grofa Luigija Ferdinanda Marsiglija krajem XVII. stoljeća.* Zagreb, 1996. (priredio Hamdija Hajdarhodžić)

12) Harun Tolasa, *Kendi kalemiyle Temeţvarlý Osman ağa.* Konya. 1986, str. 16

ujedno vrlo interesantno i za hrvatsku historiografiju je od nenaslovljena autobiografija dugogodišnjeg zarobljenika u habsburškim zemljama za vrijeme Velikog rata, Osman-age iz Temišvara *(tur. Temeṭvarlý Osman ağa)*. Osman-aga je prošao ili boravio kraće vrijeme u nekim slavonskim gradovima netom oslobođenim osmanske vlasti, ali i na području Vojne Krajine, ostavivši osim svoje prilično uzbudljive životne priče i zanimljive usputne zabilješke o našim krajevima u to burno vrijeme. U hrvatskoj historiografiji jedini je Nenad Moačanin upotrijebio autobiografiju Osman-age kao izvor, iskoristivši jednu zgodnu dogodovštinu iz vremena njegova boravka u Požegi kako bi ilustrirao korjenitu preobrazbu Požege od vremena kada su u njoj prebivali bogati osmanski odličnici poput Hadži Mehmed-age do vremena kada su Osmanlije prognani i borave u gradu samo kao zarobljenici-sluge.[13]

Život

Godina Osman-aginog rođenja nije poznata. Budući da u autobiografiji spominje smrt svojih roditelja 1077. godine Hidžre (1666/67.) u trenutku dok je imao devet godina moglo bi se pretpostaviti da je rođen 1657/58. Ipak uzevši u obzir da je godina njegovog odvođenja u habsburško ropstvo zasigurno 1687/88. i da se na više mjesta u autobiografiji spominje da je u tom trenutku imao oko 18 godina, austrijski orijentalist i prevoditelj njegove autobiografije na njemački, Kreutel, stavio je Osman-agino rođenje u 1671.[14] Njegov otac Ahmed sin Mahmuda doselio se iz Beograda u Temišvar,[15] a majka (nepoznatog imena) bila je iz Slankamena u Srijemu.[16] Osman-aga uspješno se od samog početka svog zarobljeništva sporazumijevao s Hrvatima i Srbima koje je sretao na njihovom jeziku.[17] Treba li njegovo poznavanje južnoslavenskih jezika pripisati vrlo mogućoj činjenici da je jezik njegovih roditelja, s obzirom na područje s kojeg su doselili, pripadao toj grupi jezika tj. da je Osman-aga bio južnoslavenskog porijekla? Turski osmanist Harun Tolasa braneći tursko porijeklo Osman-age smatra naprotiv da je te jezike upoznao živeći u graničnom području i ulazeći u razne odnose s ljudima u tom višejezičnom području.[18]

---

13) Nenad Moačanin, *Požega i Požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537.-1691.)*, Jastrebarsko, 1997, str 94: "U polupraznoj i poharanoj Požegi, više od stoljeća nakon bajkovitih zgoda o staromc dizdaru, negdje 1687. opet je jedan osmanlijski ugledmk ugostio svoje "uzvanike" neobično ukusnim kruhom. Ironijom sudbine ondje se našao u dvorištu jedne "velike muslimanske kuće" Osman-aga Temišvarski kao zarobljenik zajedno s jednim odredom carskih vojnika. Vojnici su kao plaću dobili brašna s kojim nisu znali što će. Snalažljivi aga pronašao je metalnu ploču, naložio pod njom vatru i pekao svakome pogaču. Na to je u znak zahvalnosti od svakoga dobio po krišku za nagradu. Gladan čovjek ne pita", umovao je Osman-aga suosjećajući s neprijateljskim vojnicima na način kakav je u samo dvadesetak godina starijim spisima nezamisliv."

14) Tolasa, nav.dj. str. 18; Richard F. Kreutel und Otto Spies (prev.), *Der Gefangene der Giauren*. Graz-Wien-Köln. 1962, str. 10. Budući da mi nije bio dostupan osmansko-turski tekst, osim povećeg odlomka u predgovoru prijevoda Haruna Tolase na moderni turski jezik, služio sam prvenstveno Kreutelovim i Spiesovim prijevodom na njemački jezik.

15) Kreutel i Spies, nav. dj. str. 17.

16) Kreutel i Spies, nav. dj. str. 18.

17) usp. Kreutel i Spies, nav.dj. str. 37: "Ich trat also näher, grüßte absichtlich auf serbisch und bat, ob sie mir nicht Brot verkaufen wollten. Einer von ihnen fragte mich auf serbisch, wer ich sei, und ich sagte: 'Wir sind Gefangene.'"

Kreutel i Spies, nav. dj. str. 81 "Sein Sohn, ein kräftiger Bursche, fragte mich, währen er die Pferde neu beschlug, auf kroatisch: "'Warum hat dich eigentlich dein Herr damals gar so arg geschlagen?" Ich erzählte ihm alles...'"

18) Tolasa, nav. dj. str. 18

Prvo mišljenje čini se ima snažnije argumente kojima se može i dodati rezultati turkološke filološke analize.[19] Dobro su dokumentirani primjeri naseobina muslimana južnoslavenskog podrijetla (najčešće bosanskog) u osmanskoj Ugarskoj (pa i u Banatu i Potisju), u kojima se govorio jezik starog kraja. Evlija Čelebi primjerice1660/61. navodi da se u svim gradovima osmanske Ugarske govori "bosanski" a da su Budim, Pečuh, Stolni Biograd, Siget, Kaniža, Šikloš i drugi gradovi zbog brojnosti doseljenika iz Bosne "obične bošnjačke varoši".[20] Osim što je "nekoliko sati" razgovarao s djevojkama u jednom "hrvatskom selu", Osman-agu su stanovnice tog sela molile da im pjeva "bošnjačke pjesme",[21] što ga vjerojatno ne bi molile da nisu znale da ih on zna pjevati. Moguće je da ovaj odlomak upućuje na raširenost bosanskih pučkih pjesama u Osmanskom carstvu ili pak na neku Osman-aginu dalju vezu (ili porijeklo) s Bosnom.

Ostavši bez roditelja u djetinjstvu živi kod braće do svog punoljetstva.[22] Stekao je osnovno obrazovanje naučivši čitati i pisati, te se posvećuje vojnoj karijeri poput svoga oca i starijeg brata Bekataša. Protekcijom očeva prijatelja postaje niži zapovjednik u konjici tvrđavske posade u Temišvaru, *farisân-ý evvel*. Do pada u dvanaestgodišnje ropstvo u habsburškim zemljama, Osman-aga je sudjelovao u nekoliko pohoda tijekom prvih nekoliko godina Velikog rata koji se rasplamsao nakon neuspješne osmanske opsade Beča 1683.. Godine 1687/88. dobiva zadatak da sa svojom jedinicom štiti prijevoz novca za plaću posade tvrđave Arad, prateći konvoj do tvrđave Lipova. Dok se nalazio u Lipovi, habsburške trupe su okružile grad koji se nakon višednevne opsade bezuvjetno predao. Osman-aga se našao poput drugih u zarobljeništvu i dodijeljen je kao rob-sluga Austrijancu, časniku, po imenu Fischer. Novi ga "gospodar", autor ga zove *ağa,* odlučuje pustiti uz otkupninu po koju Osman-aga mora ići u još uvijek osmanski Temišvar. Na povratku ga opljačkaju razbojnici, no Osman-aga sretnim slučajem preživi i povrati novac, ali "gospodar" zadržavajući otkupninu ne pušta ga kući pa daljnje mjesece uz mnogobrojne doživljaje provodi prateći habsburšku vojsku na teritoriji današnje Hrvatske. (O boravku i doživljajima u Hrvatskoj govorit ću opširnije poslije). Završivši bez daljnje mogućnosti bijega u rukama generala grofa Staubenberga kao dobar konjušar premješten je na grofov posjed Kapfenberg u Štajerskoj. S vremenom postigao je blaži zarobljenički tretman i naklonost grofice. Uz njezinu pomoć dobiva nakon grofove smrti premještaj u Beč u kućanstvo grofičinog šurjaka koji ga je ubrzo prepustio carskom generalu i članu Dvorskog vijeća, grofu von Schallenbergu, kod kojega je Osman-aga ostao punih sedam godina. U Beču je Osman-aga usavršio njemački i radio u grofovoj kuhinji. Pratio je svog novog "gospodara" na putovanjima u Bavarskoj, Ugarskoj i Italiji. Nakon potpisivanja mira u Srijemskim Karlovcima odlučuje se u društvu s još nekoliko osmanskih zarobljenika na spektakularan

19) Turkolog i lingvist prof. dr. Ekrem Čaušević, koji je proučavao Osman-aginu autobiografiju, saopćio mi je kako karakteristike Osman-aginog jezika upućuju na činjenicu da autor nije vladao baš najbolje osmansko-turskim jezikom i da se radi o čovjeku koji je govorio i nekim od južnoslavenskih jezika.

U pismu upućenom 12 . ožujka 2000. autoru ovog članka prof. Čaušević piše: "Osman-aga ... koristi naše sintaktičke kalkove, a i frazeologija mu je često naša, tj. strana turskom izražavanju, što pak znači da je često kalkirao s maternjeg mu jezika".

20) M. Imamović, *Historija Bošnjaka.* Sarajevo, 1997.

21) Tolasa, nav.dj. str. 34: "Bir onbeţ yigirmi gün kadar karye-(i) mezbûrda zevk idüb tâ ţol mertebe ki, yetitmiţ Hýrvat kýzlarý biri bir climden, biri bir climden alub halvethâne götürüb bize ziyâde iltifât gösterüb bir iki sâ'at tenhâ yerde musâhabet idüb, bize Müslümânca ve Boţnakça ýrla, deyü teklîf iderlerdi".

22) Šerijatski zakon smatra osobu punoljetnom kada ona dosegne spolnu zrelost što obično nastupa u 13.-15. godini. Opširnije o Osman-aginom životu pišu Krcutel i Spies, nav. dj. str. 10-12 (Einleitung), kao i Tolasa, nav. dj. str. 13-30 (Giriş).

i opasan bijeg nizvodno Dunavom, od Beča do osmanskog Beograda. Vrativši se naposlijetku u rodni Temišvar postaje tumač osmanskih vlasti za njemački, služi 1700. pri habsburško-osmanskoj komisiji za razgraničenje nakon mira u Srijemskim Karlovcima, a temišvarski valija ga šalje na posebne diplomatske misije u Ugarsku, pobunjenom knezu Rákóczyu 1704. te carskom generalu Nehmu 1709. O svojoj diplomatskoj i tumačkoj aktivnosti Osman-aga ostavio je i poseban nenaslovljen spis. (O tom i drugim Osman-aginim djelima govorit ćemo poslije). Osman-aga koji je u međuvremenu zasnovao porodicu i stekao imetak morao je naposljetku još jednom sve izgubiti napustivši Temišvar koji je u novom ratu s Habsburzima prepušten neprijatelju 1716. Osman-aga je neko vrijeme radio kao tumač u Vidinu, sve dok se nije s preživjelim članovima porodice 1724. preselio u istanbulsku četvrt Tophane. Ondje je nepoznat i siromašan živio svoje vjerovatno posljednje dane. U njegovim sačuvanim spisima posljedni njegovi datirani reci su iz svibnju 1725. O daljnoj njegovoj sudbini nije nam ništa poznato.

Osman-agina Autobiografija i druga djela

Kako primjećuje s pravom Kreutel Osman-agina autobiografija ne odlikuje posebnošću sadržaja niti dokazima visoke umnosti njenog pisca.[23] Ipak knjiga je posebna prvenstveno zbog toga što je autobiografija rijetkost u osmanskoj književnosti,[24] ali i zbog mnoštva živopisnih detalja o prošlosti Hrvatske i Austrije, koje je autor nakon povratka iz zarobljeništva zabilježio. Autor bilježi vojne pohode usput (osim opsade Lipove na početku autobiografije, kojoj Osman-aga posvećuje dugačak opis) , važne građevine u gradovima koje je prošao, za razliku od primjerice Evlije Čelebije, uopće ne spominje, a stanovnike neprijateljske kršćanske zemlje opisuje bez mržnje i pogrda. Na više mjesta navodi primjere[25] milosrđa kršćana koji su mu olakšali zarobljeništvo (čovječni svećenici i poručnik u Sisku koji ga spašavaju od veslanja na galiji, srpska obitelj u Slavonskom Brodu koja ga hrani nakon što ga je "gospodar" bolesnog odbacio, gostoljubivost i prijaznost seljaka i seljanki u hrvatskom selu nedaleko od Ivanić-grada etc.) Za razliku od službenih kronika koje donose brojeve vojnika, bitke i djela vojskovođa, u ovom Osman-aginom djelu možemo saznati o mukama običnih carskih vojnika (Osman-aga je pratio više puta carsku vojsku) da se prehrane malim sljedovanjima iz svojih komora i da se ugriju na otvorenom po noći, dok se njihovi časnici dobro hrane i uživaju zaštitu kvalitetnih šatora. Zastrašujući su opisi odbacivanja još živih ranjenika kojima prema procjeni njihovih časnika nema spasa, no Osman-aga ne propušta zamjetiti i smiješne zgode, primjerice pokapanje još živog vojnika koji zatim ustaje iz groba i vraća se svojoj iznenađenim suputnicima. Možemo zaključiti da Osman-agino djelo može biti od koristi onim znanstvenicima koji budu istraživali život "običnog čovjeka" na hrvatskom prostoru i mentalitet stanovništva s obje strane granice. Osman-agino djelo donosi istovremno dokaze za tvrdnju o nepremostivim razlikama i stalnom sukobu vjera i "civilizacija" (prikazi zvjerstava vojnika nakon opsade Lipove, ponižavanje i batinjanje zarobljenika etc), ali i primjere razumijevanja i suradnje (pomoć koju dobiva od srpskih obitelji u Brodu, kršćanski mladić koji ga u Ivaniću savjetuje

23) Kreutel i Spies, nav. djelo, str. 9.

24) V. gore "Uvod".

25) V. dolje "Osman-aga iz Temišvara i hrvatski prostor", gdje opširnije pišem o tim događajima.

kako treba pobjeći od svog nasilnog "gospodara" Fischera itd.) koji su također bili dio svakodnevice naših krajeva za osmanske vlasti. Dosadašnji isključivi pristup naglašavao je nepomirljivost i suprotnost dviju strana, muslimanske (tj. osmanske) i kršćanske, no ovaj izvor kao i mnogi drugi pokazuju kako ni u tom burnom vremenu ljudi nisu promatrali svoj odnos isključivo kroz crno-bijelu optiku.

Jedini postojeći rukopis Osman-agine autobiografije je njegov autograf od 124 stranice iz 1724. koji se čuva u British Museumu.[26] Ovaj je rukopis na Zapad donio orijentalist Alfred Kremer, a prvi ga je znanstveno obradio njemački orijentalist Heinz Griesbach. Richard F. Kreutel i Otto Spies preveli su 1954. Osman-aginu autobiografiju na njemački[27] (Kreutel je bio i izdavač originalnog Osman-aginog teksta 1980.),[28] a ubrzo je djelo doživjelo i višestruko prevođenje na moderni turski jezik,[29] te nedavno i na francuski.[30] Treba napomenuti da se u raznim knjižnicama čuva se još nekoliko Osman-aginih rukopisa, jedna nedovršena "njemačka povijest"[31] te četiri rukopisa koji se obrađuju Osman-agino diplomatsko iskustvo i donose primjere diplomatske korespondencije koju je vršio.[32]

Osman-aga iz Temišvara i njegov boravak na hrvatskom prostoru

Osman-aga je zarobljen u tvrđavi Lipova gdje se našao prateći transport novca za plaće posadi tvrđave Arad. Dodjeljen je u službu austrijskom časniku imenom Fischer koji ga ubrzo šalje po otkupninu (tur. *fidye-i necat, bahâ)*, koju prema običajima tog vremena mora sam donijeti natrag, u još uvijek osmanski Temišvar. Sakupivši ugovorenu otkupninu krenuo je natrag odredu svog "gospodara" (1. Ramazana /1. srpnja 1688), no u Segedinu doznaje da je odred otišao preko Erduta u Osijek. Sljedeći ih Osman-aga u šumi nedaleko od Sombora u Bačkoj susreće grupicu madžarskih hajduka koji ga opljačkaju, a od sigurne smrti spasi se iznenadnim bijegom. Nailazi na habsburške vojnike koji ga prate do mosta na Dunavu kod Erduta.

Prelazeći preko mosta na današnji hrvatski teritorij Osman-aga ostavio je ovaj zanimljiv opis:

"Budući da je vodeni tok još od otapanja snijega u proljeće donosio visok vodostaj i da je ovdje kod Erduta na bačkoj strani obala bila niska, izlio se Dunav iz svog korita i prouzročio poplavu kakvu je teško opisati. Kola i prtljaga njemačke vojske morali su do erdutskog mosta voziti jedan sat neprestano kroz vodu, i na pet do deset mjesta mogle su

26) Nr. MS Or. 3213.

27) Richard F. Kreutel und Otto Spies (prev.), *Leben und Abenteuer des Dolmetschers Osman Aga. Eine Türkische Autobiographie aus der Zeit der grossen Kriege gegen Osterreich.* Bonn, 1954. U ovom radu služio sam se drugim prerađenim izdanjem pod naslovom *Der Gefangene der Giauren* iz 1962, v. bilješku 14.

28) R.F. Kreutel (priređivač), *Die Autobiographie des Dolmetschers Osman Aga aus Temeschwar.* Hertford (England), 1980.

29) Esat Nermi, *Temiṭvarlý Osman Aða -Gavurlarýn Esiri.* Istanbul 1971 (prijevod s njemačkog).

Tolasa, nav. dj. (prijevod s osmansko-turskog), te Esat N. Erendor, *Temeṭvarlý Osman Aga'nýn Anýlarý.* Istanbul, 1971(1998) (prijevod s njemačkog).

30) Frédéric Hitzel (prev.), *Prisonnier des Infidčles. Un soldat ottoman dans l'Empire Habsburg.* Paris, 1998

31) *Nemçe Tarihi*, Knjižnica u Istanbulu "Hâfiz Ahmet Paşa" nr. 220.

32) Nenaslovljen spis o Osman-aginom iskustvu u diplomatskim misijama i pregovaranju izdao je Kreutel: R.F. Kreutel (prev), *Zwischen Paschas und Generalen*, Graz 1966. *Kitab-ý Ýnṭa*, koja obrađuje diplomatsku korespondenciju Osman-age, čuva se u rukopisu u Državnom arhivu Austrije, dok preostala dva rukopisa slične tematike čuva Austrijska nacionalna knjižnica.

i zapregene preći jedino plivajući, tako da je vladala zbrka kao na Sudnjem danu... Plivajući i držeći se za kola došao sam konačno do mosta i zatim prešao prijeko, a da me nitko nije pitao tko sam."[33]

Došavši u erdutski logor habsburške vojske pronalazi svog gospodara, no pronalazi i razbojnike koji su mu oduzeli otkupninu. Njegov gospodar kod erdutskog mosta organizira uhićenje razbojnika i povrati novac. Ipak otišavši s svojim gospodarom u Osijek ne dobiva toliko željenu slobodu i biva zavaravan obećanjima da će ga poslije poslati u Bosnu, teritorij pod osmanskom kontrolom. U pratnji habsburške vojske kreće iz Osijeka "prema Savi i Hrvatskoj":

"Nastupali smo prema Savi i Hrvatskoj te došli poslije tri-četiri dana u Brod na Savi. Na suprotnoj obali nalazile su se muslimanske snage i pucale na njemačke vojnike s one strane topovima i kremejačama..."[34]

"Gospodar" je izigrao Osman-agu i ne želeći ga pustiti šalje ga dalje od Bosne. Prema ondašnjem shvaćanju, koje iznosi Osman-aga šuma, Garjevica nedaleko od Pakraca predstavlja granicu Bosne i Hrvatske (ta granica će u predmoderno vrijeme biti približna granica između Hrvatske i Slavonije):

"Nastavio sam put s Nijemcima prema Požegi, Siraču i Pakracu, i zatim prema jednoj velikoj šumi imenom Garjevica, koja razdvaja Bosnu i Hrvatsku i prije čijeg prelaska smo morali počinuti tri dana. Od Hrvata iz okolice odabrani su sposobni ljudi te smo krenuli putem kroz tu šumu i prešli je u dvodnevnom hodu, za vrijeme kojega nismo dobili priliku vidjeti ni komadić sunca niti neba. Kad smo stigli u Hrvatsku došli smo prvo u palanku Božjakovinu."[35]

Vojska dolazi do Siska odakle se upućuje u napad na Kostajnici zajedno s vojskom hrvatskog bana Nikole Erdödya, no bez zarobljenika koji ostaju u logoru nedaleko od Siska. Nakon neuspješnog pokušaja bijega Osman-aga završava okovan u sisačkom zatvoru gdje ga od prodaje za veslača na mletačkoj galiji spašava neki poručnik i neki samilosni katolički svećenici. Osman-aga kao zarobljenik prati poručnikov odred u kojem je bilo mnogo ranjenika (ili bolesnika) i koji se uputio prema Brodu:

"...dobio je zapovijed da odmah krene sa zdravim ljudima i stopedeset ranjenika. Za bolesničke ležajeve rekvirirano je iz okolnih sela sedamdesetak zaprega i na njih su ukrcani ranjenici...Budući da je zemaljska uprava morala zapovjedniku davati besplatnu opskrbu, putovali smo ravnomjernim tempom da bi on uživao u hrani i piću. Katkada bi prevali udaljenost od dva-tri sata pa bi on naredio da se ulogorimo...

Ali jadni bolesni vojnici nisu dobivali od toga ništa, njima su se davale preostali obroci u suhom kruhu i vodi, tako da ih je većina dobila proljev. I ako bi neki takvi, potpuno iscrpljeni i onemoćali od ove bolesti, povikali tijekom puta zdravim vojnicima: "Jao, nužda!", onda bi oni –budući da ne bi, kako su govorili, na dan ni pola sata puta prešli kad bi tijekom puta morali zaustavljati zapregu dok se ne obavi nužda- jednostavno skinuli bolesnika iz zaprege pa bi jadnik čučao na rubu puta. Dok bi obavljao tako nuždu, zaprege bi se udaljile dobar komad puta pa stoga zdravi vojnik koji je čekao pored bolesnika nije

33) Richard F. Kreutel und Otto Spies (prev.), *Der Gefangene der Giauren*. Graz-Wien-Köln, 1962 str. 46-47.

34) Kreutel i Spies, nav. dj. str. 53-54.

35) Kreutel i Spies, nav. dj. str. 54 Zanimljivo na više mjesta za samog Osman-agu i njegove sugovornike Bosna je ipak područje južno od Save, kao što je i za nas danas, čime autor upada u protuslovlje. usp. Kreutel i Spies, nav.dj. str. 81:" ... Bosna je muslimansko područje. Bosna nije daleko odavde do Save su potrebna samo tri dana, i kad jednom prođeš Savu, već si na muslimanskom području".

davao ovom mira, vikao bi na njega i tjerao ga da se požuri kako bi ponovo dostigli kola. Jadnik bi pritom jedva imao snage da hoda polako, kamoli da trči, ali bi ga drugi vojnici tukli batinama ili mačevima tako jako da je većina bolesnika, kad bi uspjela doći natrag u zapregu, jedva imala što života u sebi..."[36]

Na putu prema Brodu (Slavonskom Brodu) dolazi po drugi put u Požegu kada se i odigrava onaj simpatični događaj koji je opisao Nenad Moačanin. Doputovavši s habsburškim vojnim odredom u Brod gdje je "njemačka vojska" po povratku s bosanskog ratišta trebala zimovati. Tamo se teško razbolio i našavši se odbačen od svog "gospodara" proveo deset dana ležeći u nesvjesti na odlagalištu smeća. Došavši svijesti opravlja se i vraća se u službu.

Oporavivši se od bolesti morao je u pratnji svog drugog "gospodara" krenuti opet za Požegu "hodajući bosonog po hladnom snijegu". U Požegi sreće svog starog "gospodara", časnika Fischera, koji ulazi u svađu s drugim "gospodarom", poručnikom. U obračunu mačevima Fischer dopada rana, ali mu je Osman-aga ponovo dodjeljen. S njim je Osman-aga ponovo na putu "za Hrvatsku" prema Jasenovcu gdje Fischerov odred treba kontrolirati područje oko ušća Une u Savu. Kao Fischerov konjušar Osman-aga mora pratiti svog "gospodara" na putu u Ivanić k ranarniku, dok čitav odred odlazi prema Jasenovcu. Tamo ubrzo završava u tamnici jer se dogovarao s još jednim muslimanskim zarobljenikom o potrebi bijega u Bosnu.

Uputivši se jednom prilikom s časnikom Fischerom prema Sisku, zbog poplava u kraju oko Save Osman-aga mora provesti neko vrijeme u jednom hrvatskom posavskom selu o kojemu piše s neskrivenim simpatijama:

"Brinuo sam se za naše konje i kada sam obavio svoj posao razgovarao sam s ukućanima i susjedima te se s njima i sprijateljio. Dotad niti jedan Turčin ili musliman nije došao u selo, tako da su svi muškarci i žene željeli razovarati sa mnom. Vodili su me na različita slavlja i zabave častеći me jelom i pićem. Svaki dan me hranila druga obitelj. Kad bi me pitali što bih rado jeo, odgovarao bih im: "Ne smije biti kuhano sa svinjetinom ili svinjskom mašću- inače sve jedem"[37]

Nakon još jednog pokušaja bijega u Bosnu, Osman-aga završava u tamnicu gdje ostaje duže vrijeme, a zatim je predan kao konjušar generalu grofu Staubenbergu koji ga naposljetku odvodi na svoje imanje u Štajersku te Osman-aga više nikad neće vidjeti Hrvatsku.

36) Kreutel i Spies, nav. dj. str. 61-62

37) Kreutel i Spies, nav. dj. str. 77, v. bilješku 21 koja se također odnosi na boravak u istom 0selo

HISTORIJSKI ZBORNIK

GODINA LII
ZAGREB 1999.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LII, str.1-250, Zagreb 1999.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky